

*С. В. Тоцький,
здобувач, Академія муніципального управління*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті уточнено сутність економічної безпеки, її мету, систематизовано функції, узагальнено принципи реалізації.

In the article the essence of economic security, its purpose, systematized functions, principles of implementation.

Проблема гарантування економічної безпеки не має кон'юнктурного характеру як на регіональному, так й національному рівні. Вона буде існувати, поки є держава, визначальним фактором сили й авторитету якої є підтримання відповідного рівня національної безпеки. Підтвердженням цього є правове забезпечення й постійна увага до проблем безпеки в країнах США, ЄС, Японії тощо.

Суттєвий внесок у розробку теоретичних та методологічних положень державного регулювання системи економічної безпеки зробили такі вітчизняні науковці: А. Барановський, С. Біла, В. Бойко, З. Варналій, В. Геєць, О. Гойчук, Б. Губський, Б. Данилишин, Я. Жаліло, М. Корецький, В. Мунтіян, Б. Пасхавер, Ю. Пахомов, В. Шлемко, Л. Яремко та інші.

Разом із тим, недостатньо розробленими лишаються питання, що стосуються сутності економічної безпеки, її мети, функцій та принципів реалізації.

РЕЗУЛЬТАТИ

На процес розширеного відтворення істотно впливає рівень інвестицій — як внутрішніх, так й зовнішніх. Саме тому інвестиційна складова є основою економічної безпеки країни. З іншого боку, забезпечення економічної безпеки і реалізація національних інтересів мають бути прерогативою інвестиційної політики держави.

Поняття "економічна безпека" в узагальненому розумінні означає можливість і готовність економіки забезпечити достатні умови життя і розвитку особи, соціально-економічну і військово-політичну стабільність суспільства та держави, протистояти впливу внутрішніх й зовнішніх загроз та є матеріальною основою як національної безпеки в цілому, так практично і всіх її складових (продовольчої, енергетичної, науково-технічної, демографічної, екологічної та ін.) [1; 4; 6].

Вперше проблема економічної безпеки була порушена в 1930-ті роки у США у зв'язку із значною світовою економічною кризою та необхідністю вироблення заходів швидкого реагування на загрози національній економіці.

У минулому під безпекою найчастіше розуміли національну безпеку. Зрозуміло, поняття "національна безпека" ширше за поняття "економічна безпека". Воно включає оборонну, екологічну, енергетичну безпеку тощо. Але розглядаючи ті чи інші сторони безпеки, не можна обійти їх економічні аспекти. Оскільки економіка є однією з життєво важливих сторін діяльності суспільства, держави й особи, то поняття національної безпеки, у першу чергу, пов'язане з оцінкою життєздатності економіки, її міцності при можливих внутрішніх і зовнішніх загрозах.

Найбільш повне визначення національної безпеки передбачає здатність суспільства своєчасно розпізна-

ти й оцінити всі класи загроз і вжити необхідних заходів для оптимального їх зниження або віддзеркалення з урахуванням поточних можливостей країни і довготривалих інтересів її розвитку, а також співпраці з цією метою з іншими країнами і народами [6]. У цьому визначенні міститься вказівка на сутність, мету й засоби забезпечення національної безпеки, а також на залежність заходів, що вживаються, не тільки від інтересів, а й від поточних можливостей країни в кожен конкретний момент розвитку у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Сучасна наукова думка дещо розширює поняття безпеки за такими напрямками: від національної безпеки до безпеки груп і окремих осіб; від національної безпеки до системи міжнародної безпеки; від виключно військової безпеки до політичної; економічної, соціальної тощо [5].

Таким чином, система національної безпеки є сукупністю всіх видів безпеки: економічної, соціальної, політичної, військової, екологічної, технологічної, інтелектуальної, інформаційної, демографічної, психологічної тощо.

У цьому випадку ідея безпеки оформлюється як інтегруюча доктрина, зміст якої полягає у підтримці широкого комплексу цінностей суспільства і забезпечення можливостей їх розвитку. При забезпеченні принципів і підстав забезпечення безпеки особи і суспільства, стабільності держави, перш за все, слід визначитися з економічною безпекою.

У працях зарубіжних учених проблеми економічної безпеки вивчаються переважно з позицій взаємозалежності країн-учасниць міжнародної торгівлі. Праці західних учених подають цікавий теоретичний і методологічний матеріал (зокрема, з погляду застосування теорії ігор для вивчення економічної безпеки), але стосовно України такий підхід є малоактуальний, оскільки економічні відносини нашої країни із зовнішнім світом поки мають характер односторонньої залежності України від зовнішніх ринків збуту і поставок критично важливих технологій, продовольчих та інших товарів.

Праці російських учених С. Глазьева, А. Городецького, присвячені проблемам національних інтересів, стратегії економічних реформ, теорії економічної безпеки і методології її вивчення, створюють певну базу для досліджень з економічної безпеки в перехідний період. Метою будь-якого цивілізованого суспільства є досягнення певних національних інтересів через забезпечення національної безпеки. Але для досягнення будь-якої мети необхідні певні ресурси. У даному випадку якраз економіка, забезпечення економічної безпеки і буде ресурсною складовою національної безпеки.

Зародження та розвиток термінології і проблематики економічної безпеки в Україні тісно пов'язане з освітою і активною роботою Ради національної безпеки і оборони України, у рамках якої визрівала державна стратегія економічної безпеки України, що знайшла своє відображення в Законі України "Про основи національної безпеки України" від 19 червня 2003 р. №964-IV. Нею були визначені найважливіші заходи щодо здійснення експертизи урядових документів з погляду економічної безпеки, а також порогові значення економічної безпеки, переступивши які держава по-

стає перед загрозою втрати політичної самостійності, стає економічно й соціально вразливою. На жаль, виявляється, що більшість заходів не реалізується, багато найважливіших урядових документів не проходять необхідної експертизи з погляду економічної безпеки і, незважаючи на контури стратегії економічної безпеки, що сформувалися, роботи в цій сфері украї недостатні.

У даній роботі теорія державного регулювання економічної безпеки будується на тому, що основоположною частиною національної безпеки є економічна безпека, без фундаменту якої неможливе забезпечення жодної іншої безпеки. Для кращого розуміння державної політики у сфері економічної безпеки розглянемо її з таких позицій.

По-перше, визначимо її сутність. Взагалі, безпека — це "достатня з погляду певного суб'єкта ймовірність того, що деякий об'єкт або система захищені від деякої наперед певної сукупності загроз" [3, с. 342]. Виходячи з цього, економічна безпека — це захист економіки як системи від тих чи інших загроз або ж, навпаки, захист інших суспільних систем від загроз, що викликаються станом економіки. Однозначного терміна не можна навести, оскільки, говорячи про економіку, необхідно уявити її не як окрему підсистему суспільної життєдіяльності, а як один з елементів складної системи. Під системою розуміють ціле, що складається з суб'єктів, взаємозв'язок і взаємодія яких породжує нові (системні) якості, не властиві ні кожному об'єкту окремо, ні їх арифметичній сумі [3, с. 103].

Отже, сутність економічної безпеки можна визначити як ресурсну складову національної безпеки, яка забезпечує здатність суспільства і держави підтримувати і відтворювати механізми реалізації та захисту національних інтересів для прогресивного розвитку.

Комплекс національних інтересів реалізується всіма компонентами національної безпеки, при цьому кожен з компонентів має свою специфіку залежно від вирішуваних завдань і використовуваних для цієї мети засобів та методів. Специфіка ж економічної безпеки, на наш погляд, полягає у вирішенні завдань забезпечення задоволення матеріальних потреб суспільної системи.

На сьогодні ми повинні чітко уявляти собі основні тенденції розвитку світової економіки для визначення їх впливу на розвиток економіки України. Це допоможе нам зрозуміти, де ми знаходимося і що нас чекає в найближчій перспективі, чи зможемо ми адекватно реагувати на зміни, які визначаються істотним розвитком інформаційних технологій, глобалізацією всіх світових процесів. Фактично наші позиції повинні визначатися, виходячи з умов глобальної конкуренції. І від того, наскільки держава швидко оцінює ситуацію і виробляє відповідні заходи, забезпечуючи економічно стійке зростання і одночасно вирішуючи складні соціальні питання, залежить її конкурентоспроможність і економічна незалежність. У зв'язку з цим для державної політики найбільш актуальними стають такі інтеграційні питання, як членство України у СОТ. Саме від ефективності участі України у цій конкурентній боротьбі, в конкуренції високих технологій, визначаючи сукупність проблем, за якими треба не тільки оцінити свої можливості, а й вжити ефективних заходів, залежатиме економічна безпека.

Рис. 1. Схема реалізації державного регулювання економічної безпеки

По-друге, необхідно визначити мету економічної безпеки. В останньому десятилітті в поняття "економічна безпека" вкладається таке значення, як забезпечення конкурентоспроможності національної економіки і її провідних галузей на світовій арені. Це пов'язано зі змінами в структурі національних економік розвинених країн і з необхідністю відображення характеристик ефективності їх розвитку. Боронос В. підкреслює, що економічну безпеку тієї чи іншої системи слід розглядати як сукупність властивостей стану її виробничої (у широкому значенні) підсистеми, що забезпечують можливість досягнення цілей всієї системи [4, с. 102]. Волошин В., Трегобчук В. відзначають, що вироблення концепції економічної безпеки спирається на вищі довготривалі цілі і державні інтереси. Тому вона нерозривно пов'язана з уявленнями про майбутнє країни, про ту соціально-економічну модель, яка повинна формулювати зміни, які в результаті відбуваються, і яка виступає в ролі соціального ідеалу [3, с. 20].

Ми вважаємо, що метою економічної безпеки є створення умов, при яких забезпечуються: гарантований захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни в цілому, достатній оборонний потенціал навіть за найсприятливіших умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.

По-третє, слід визначити функції економічної безпеки. Економічна безпека покликана реалізовувати весь комплекс національних економічних інтересів, тобто є засобом практичної дії на виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ, з одного боку, а з іншого — є найважливішою умовою розвитку всього комплексу економічних відносин. Економічна безпека є, таким чином, одним із найважливіших державних і правових інститутів, основні функції якого полягають у розробці та проведенні системи заходів для комплексної реалізації національних інтересів і завданні параметрів

динамічного розвитку економіки.

Визначивши цілі і функції економічної безпеки, необхідно сформулювати основні принципи забезпечення економічної безпеки.

Сучасне соціально-політичне становище України визначає крайню актуальність постійної державної діяльності щодо забезпечення економічної безпеки країни на основі розробки єдиної державної стратегії. На нашу думку, забезпечення економічної безпеки має базуватися на таких принципах:

- розробка стратегії економічної безпеки як складової стратегії національної безпеки;
- протидія інтересам джерел потенційної економічної небезпеки;
- моніторинг та індикативний аналіз об'єктивних показників стану економіки;
- проведення активної інвестиційної політики;
- технологічне вдосконалення як умова прогресу і стійкого розвитку економіки;

— цільове управління в зовнішньоекономічній діяльності;

— ефективна взаємодія державних органів в ході реалізації стратегії економічної безпеки.

На думку Т.Гавриленка, у ринковій системі господарювання закладені величезні потенційні сили життєстійкості, але її можливості не можуть реалізовуватися без економічної стратегії, що виробляється на ширшій інформаційній базі, ніж ринкова... методом спроб і помилок ринок буде дуже довго шукати напрям і траєкторію розвитку. Метою економічного регулювання, як він зазначає, є відновлення й підтримка економічного зростання та запобігання дії непередбачуваних і важко передбачуваних чинників. Все це створить необхідність постійної зміни методів і засобів державного регулювання залежно від зміни умов економічного розвитку. Корегуючи існуючі в Україні стратегії забезпечення економічної безпеки [5], до стратегії економічної безпеки ми включаємо:

— характеристику зовнішніх і внутрішніх загроз економічної безпеки як сукупності умов і чинників, що створюють небезпеку життєво важливим економічним інтересам особи, суспільства і держави;

— визначення критеріїв і параметрів стану економіки, що відповідають вимогам економічної безпеки і забезпечують захист життєво важливих інтересів країни;

— механізм забезпечення економічної безпеки країни, захисту її життєво важливих інтересів на основі застосування всіма інститутами державної влади правових, економічних і адміністративних заходів дії.

Сьогодні багато економістів зі світовим ім'ям вказують на те, що, незважаючи на прекрасні моделі і величезну кількість лауреатів Нобелівської премії в економіці, всім фінансовим кризам не можна запобігти. Тому, досліджуючи економічну безпеку, ми маємо на

увазі системний процес, від якого залежить розвиток країни. Економічна безпека полягає в конкурентоспроможності економіки, в капіталізації інвестицій. Останнім часом Міністерство фінансів, подаючи проект бюджету уряду, стало надавати проекти розвитку економіки країни з прогнозними економічними показниками. Проте немає жодної їх прив'язки до забезпеченості економічної безпеки, немає опису процесів, які можуть відбутися в тих чи інших умовах, немає єдиної системи моніторингу.

На нашу думку, при розгляді державної політики у сфері економічної безпеки потрібно зрозуміти декілька моментів. По-перше, те, що економічна безпека — це процес. Процес не тільки прямолінійний, а й циклічний, має свої точки перелому. По-друге, треба визначити те, що може його обмежувати і як можна це подолати, бо процес не піде в потрібному напрямі. Так, наприклад, з погляду економічної безпеки проблеми державної політики 2008 р. полягають у такому: загроза зовнішніх боргів, небезпека техногенних катастроф — це реальні обмеження, які необхідно врахувати при розробці державної стратегії економічного розвитку. На жаль, така система не застосовується в розробках економічного розвитку. У нас немає фахівців, які прораховували б політичні, економічні ризики, ризики від зміни губернатора, президента; у нас не існує фахівців з обліку і розподілу ризиків по території країни і регіонах. З цією метою має бути сформульована повноцінна система державної дії на економіку, що дає змогу з якнайменшими втратами регулювати найважливіші економічні перетворення, включаючи взаємодію між структурами виконавчої і законодавчої влади, а також здатна взяти на себе функції регулювання і підтримки економіки країни на безпечному рівні. Ряд названих елементів державної діяльності повинен здійснюватися, на нашу думку, на основі державної стратегії щодо забезпечення економічної безпеки.

При цьому необхідна сумісна взаємодія Ради національної безпеки і оборони, уряду і міністерств для виявлення як економічних, так і політичних небезпек, оскільки Україна повинна відвойовувати в суворій, жорсткій конкурентній боротьбі свій економічний простір, і від того, наскільки сильною буде позиція України на ринку, залежатиме її добробут.

На сьогодні створення інтегрованих структур неможливе без опрацювання стратегії, без аналізу того, до чого це приведе: чи підсилить це економічний потенціал, чи зумовить підвищення конкурентоспроможності українських підприємств. На цій основі нами пропонується схема реалізації державного регулювання економічної безпеки за такими основними напрямками (рис. 1).

Вирішення проблем державної стратегії, окрім зміцнення державної влади, вимагає і підвищення довіри до її інститутів, а також раціоналізації механізмів вироблення рішень і формування економічної політики. При цьому, йдучи від традиційної, суворо вертикальної схеми державного управління, потрібно забезпечити горизонтальні міжфункціональні зв'язки.

Для цього слід сформулювати коло заходів науково-методичного, нормативно-правового, організацій-

ного, кадрового, матеріально-технічного і фінансового характеру, що забезпечують реалізацію стратегічних напрямів, які, у свою чергу, слід розділити на надзвичайні, першочергові, середньострокові і перспективні.

З цією метою має бути сформована повноцінна система державного регулювання економіки для ефективно реалізації перетворень, включаючи взаємодію між структурами виконавчої і законодавчої влади, а також спроможна виконувати функції щодо підтримки економіки країни на безпечному рівні.

ВИСНОВКИ

Обґрунтовано, що сутність економічної безпеки можна визначити як ресурсну складову національної безпеки, яка забезпечує здатність суспільства і держави підтримувати і відтворювати механізми реалізації і захисту національних інтересів для прогресивного розвитку. Уточнено мету економічної безпеки. Виходячи з діючих концепцій, метою економічної безпеки є створення умов, при яких забезпечуються: гарантований захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни в цілому, достатній оборонний потенціал навіть за найсприятливіших умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Систематизовано функції економічної безпеки. Економічна безпека виступає одним із найважливіших державних інститутів, основні функції якого полягають в розробці і проведенні системи заходів для комплексної реалізації національних інтересів і заданих параметрів динамічного розвитку економіки. Узагальнено принципи забезпечення економічної безпеки, серед яких: розробка стратегії економічної безпеки як складової стратегії національної безпеки; протидія інтересам джерел потенційної економічної небезпеки; моніторинг і індикативний аналіз об'єктивних показників стану економіки; проведення активної інвестиційної політики; технологічне вдосконалення як умова прогресу і стійкого розвитку економіки; цільове управління в зовнішньоекономічній діяльності; ефективна взаємодія державних органів у ході реалізації стратегії економічної безпеки.

Література:

1. Богданов И.Я. Экономическая безопасность России: теория и практика. — М.: ИСПИ РАН, 2001. — 348 с.
2. Волошин В., Трегубчук В. Концептуальні засади сталого розвитку регіонів України // Регіональна економіка. — 2002. — № 1. — С. 7—22.
3. Воробйов Є.М., Гриценко А.А., Лісовицький В.М. Економічна теорія. — К., 2003. — 704 с.
4. Губський Б.В. Економічна безпека: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення. — К., 2001. — 122 с.
5. Жаліло Я. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. — К.: Сатсанга, 2006. — С. 141—152.
6. Мунтян В.І. Економічна безпека України. — К., 1999. — 462 с.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2012 р.